

בס"ד, אדר א תשפ"ב

דבר תורה לפרשת תרומה – הרב דוד בס

בזמן שבית המקדש היה קיים היו אבותינו באים לעזרה ומביאים ביכורים מראשית פרי אדמתם; וכך היו אומרים בתפילתם (דברים כו, טו): "השְׁקִיפָה מִמַּעַן קִדְשׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבְרַךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל". הם הבינו, שהקב"ה כלל אינו דר בבית הגדול והקדוש שנקרא שמו עליו במובן שהאדם דר בבית. גם בשמים אין הוא מתגורר, כמו שאמר שלמה בחנוכת בית המקדש שבנה (מלכים א ח, כז): "כִּי הָאֱמָנִם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ; הֲיֵהָה שָׁמַיִם וְשָׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ, אֲלֹף פִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי". כשהתורה (שמות כה, ח) אומרת בפרשתנו "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשֹׁכְנֵי בְּתוֹכְכֶם", הכוונה היא, כמובן, רק לכך שהאדם יכול לחוש בקרבת המשכן – יותר מאשר במקום אחר - את נוכחות הקב"ה. לזה – למעורבות הקב"ה בחיינו ולאפשרות שלנו לחוש בה - אנו קוראים "השראת שכינה". כיצד יוצר המשכן את השראת השכינה?

בספר הכוזרי (תרגום רבי יהודה אבן תיבון, חלק שלישי מאמר כ"ג) מוסבר כי שנים המה הגורמים המביאים, יחדיו, להשראת השכינה: האחד הוא מילוי פרטי מצוות הקב"ה לגבי בניית המשכן, והשני – "רחמנא לבא בעי" (=הקב"ה רוצה את הלב): כאן דרוש רצונם הטוב של עם ישראל בבניית המשכן ובהשראת השכינה בו. הכוזרי מדגיש כי תחושת הבחירה והרצון של עם ישראל להתנדב לבניית המשכן חיונית היתה להשראת השכינה בקרב העם; בלי רצון זה לא תצלח המלאכה והמשכן יהיה ריק משכינה:

...בהשלמתם יהיה הרצון והדביקה בענין האלקי, כמו שהיה במעשה המשכן... והיה סמוך להשלמתו חול השכינה, מפני שנשלמו בו שני העניינים אשר הם עמודי התורה: האחד - שתהיה התורה מאת האלקים, והשני - שתהיה מקובלת בלב נאמן מהקהל. והמשכן - היה ממצות האלקים, והיה מעשהו מכל הקהל, כמו שנאמר (שמות כה, ב): מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנֵנוּ לְבָבוֹ... והתחייב השלמת התולדה, שהיא השכינה, כאשר אמר: ושכנתי בתוכם.

הקב"ה גירש את האדם מגן עדן, מהמקום בו הורגשה נוכחות הקב"ה על ידי האדם באופן שיגרתו. מאז ועד היום מנסה האדם לבנות לעצמו בתי מגורים טובים, ולפעמים הוא מצליח אף ליצור לעצמו גן עדן. אך השאלה האם ידור גם הקב"ה בגן העדן הזה, של האדם, תלויה בבחירת האדם. משמו של רבי מנחם מנדל מקוצק אמרו: "איפה נמצא אלוקים? - במקום שנותנים לו להיכנס".

ברגע שבני האדם בוחרים לגרש את האלוקים מגן העדן ולחלל את המשכן או המקדש, אין עוד משמעות לעצים ולאבנים, לכסף ולזהב שהרכיבו אותם. כפי שמספרת הגמרא (עבודה זרה נב, ב), אדריאנוס קיסר, שחיק עצמות, נטל את זהב המקדש וטבע ממנו מטבעות; התעוררה השאלה ההלכתית האם מותר לעשות שימוש במטבעות אלה, שלכאורה הם רכוש המקדש ויש בהם קדושת הגוף. הגמרא מסבירה מדוע הדבר מותר:

בקשו לגנוז דינרא הדרייאנא... עד שמצאו לה מקרא מן התורה שהוא מותר: ובאו בה פריצים וחללו!

אין קדושה או משמעות מיוחדת לחתיכות כסף או זהב של המשכן או המקדש לאחר שאלה חוללו בידי אדם (ואינני נכנס כאן לפרטי ההלכה המבחינה לעניינים מסויימים בהקשר זה בין יהודי לבין מי שאינו יהודי); מטילי זהב וכסף אלה כמוהם ככל כסף וזהב של חולין שבעולם. השכינה, שפעם שרתה עליהם, חמקה עברה.

ביטוי מדהים לתפיסה זו יש בדברי רבינו בעל "חתם סופר". כפי שמסופר בגמרא (תענית כט,א) שריפת בית המקדש הראשון התרחשה בעיקר ביום העשירי באב, ורק החלה בתשעה בחודש:

ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו.

בהתאם לכך נחלקו הדעות באיזה תאריך ראוי לקבוע את יום התענית:

דאמר רבי יוחנן: אלמלי הייתי באותו הדור - לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן: אתחלתא דפורענותא עדיפא.

הלכה נפסקה, כידוע, שמתענים בתשעה באב. רבינו החת"ס (בשו"ת ח"א או"ח סי' לג) מסביר כי הסיבה לכך היא שבעצם נמשכה הפגיעה בקודש רק ברגע הראשון בו התרחשה, כלומר, בתשעה באב סמוך לחשיכה. ללהבות, שהמשיכו בערו כל היום העשירי, לא נותר אלא לכלות עצים ואבנים של חולין:

אמר רבי יוחנן, אי הוונא התם קבענא (=לו הייתי שם הייתי קובע) בעשירי משום שרובו של היכל בו נשרף. וצריך לומר דאנן סבירא לן (=שהלכה היא) דבאו בה פריצים - נתחלל; נמצא, מששלטו בו זרים בט' והציתו בו האש, מיד יצא לחולין. נמצא, בעשירי נשרף בית חול! על כן לא קבעוהו בעשירי.

אולי חריף יותר הביטוי שנוקט רבינו החת"ס במקום נוסף (שו"ת ח"א או"ח סי' קסב):

כיון שבאו בה פריצים נתחללו...ואם כן, מכיון שהודלק ביום ט' - מיד נתבטלה קדושתו, ואין מקום ליום י"ד.

ה"פריצים" הללו הם נבזראדן רב טבחים ואנשיו, חיילי נבוכדנצר. ואולם הגמרא מלמדת אותנו שלא הם האשמים האמיתיים בחילול קדושת המקדש; כפי שהיא מספרת (סנהדרין צו,ב), הקב"ה לעג לנבזראדן שסבר שהוא האיש שהחריב את בית המקדש:

נבזראדן... דמטא להיכלא, אדליק ביה נורא... קא זיחא דעתיה. נפקא בת קלא ואמרה ליה: עמא קטילא קטלת, היכלא קליא קלית, קימחא טחינא טחינת. (=נבזראדן... שהגיע להיכל, הדליק בו אש... זחה דעתו. יצאה בת קול ואמרה לו: עם הרוג הרגת, היכל שרוף שרפת, קמח טחון טחנת).

המקדש התפורר - מבחינת הקדושה שבו והשראת השכינה בתוכו - לפני שצבאו של נבוכדנצר יצא מבסיסיו בבבל לדרכו. האמת אינה נעימה, אבל אבותינו הם אלה שעשו את המעשה המשמעותי באמת והחריבו בעוונות את בית הבחירה. השכינה שרתה במשכן שנבנה בתרומות "כְּלֵאִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ"; היא הסתלקה כשלבנו של עם ישראל כבר לא היה מעוניין בקדושה.

בשנת תשמ"ו שרפו כמה חרדים קנאים מספר תחנות אוטובוס שהיו בהן פרסומות לא צנועות. כמה חילונים קיצוניים הגיבו בהצתת מספר בתי כנסת ברחבי הארץ. בין היתר הוצתה אש במרתפה של ישיבת מרכז הרב בירושלים. ראש הישיבה, מו"ר הגר"א שפירא, אמר אז ששריפת בית כנסת היא דבר רע, אבל כבר ראינו כמותו בתולדות עם ישראל. לזה כבר התרגלנו; אין הוא עשוי להפחיד אותנו עוד. האסון הנורא, המשיך ואמר הגר"א שפירא, התרחש בתוך לבו של יהודי, ברגע בו נולדה שם מחשבה שיש לשרוף בית כנסת; שם, בלבו של יהודי, מצוי החורבן הנורא באמת.

המקדש השני, שלא נבנה עד ימינו - וכאילו חרב בימינו - חרב בעוון שנאת חנם שבלבנו. כשנטהר לבנו הימנה, תשרה השכינה במקדש השלישי שייבנה במהרה בימינו.